

Jagoda Jaskulska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

jagoda_jaskulska@umk.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0904-0207>

Umowa przedwstępna o pracę – rozważania na tle posiłkowego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego na podstawie art. 300 k.p.

<http://dx.doi.org/10.12775/SIT.2020.023>

1. Wprowadzenie

Umowa przedwstępna (*pactum de contrahendo*) jest instytucją prawa cywilnego uregulowaną w art. 389–390 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (dalej: k.c.)¹. Jej celem jest przygotowanie oraz zagwarantowanie zawarcia w przyszłości innej oznaczonej umowy, tzw. umowy przyrzeczonej². Przedmiotem umowy przedwstępnej jest zatem zobowiązanie do złożenia oświadczenia woli o określonej treści³. W nauce prawa cywilnego oraz w judykaturze podkreśla się użyteczność tego typu rozwiązania w sytuacjach, w których z określonych względów strony w danym czasie nie mogą

¹ Tekst jednolity: Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.

² G. Karaszewski, *Komentarz do art. 389 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. P. Nazaruk, Warszawa 2019, Lex.

³ Wyrok SA w Poznaniu z dnia 19 listopada 2019 r., I AGa 76/19, Lex nr 2764077.

związać się umową właściwą, jednak chciałyby zapewnić jej zawarcie w przyszłości⁴. Zgodnie z brzmieniem art. 389 § 1 k.c. umowa przedwstępna powinna określać istotne postanowienia umowy przyrzeczonej. Co do zasady w umowie przedwstępnej określa się również termin, w którym umowa przyrzeczona ma zostać zawarta. Po nowelizacji przepisów Kodeksu cywilnego z 2003 r.⁵ termin nie jest już przesłanką jej ważności⁶. Jeśli jednak strony go nie określiły, umowę przyrzeczoną zawiera się w terminie wyznaczonym przez stronę, która jest jednocześnie uprawniona do żądania jej zawarcia (a jeśli obu stronom przysługuje takie żądanie, w terminie wyznaczonym przez stronę, która wcześniej złożyła oświadczenie woli w tym przedmiocie; art. 389 § 2 k.c.). Brak dokonania powyższych ustaleń w ciągu roku od zawarcia umowy przedwstępnej skutkuje utratą przez strony uprawnień do żądania zawarcia umowy właściwej (art. 389 § 2 *in fine* k.c.)⁷.

W doktrynie prawa pracy oraz w judykaturze dopuszcza się możliwość zawarcia umowy przedwstępnej, której przedmiotem byłoby zobowiązanie do zawarcia w przyszłości umowy o pracę. Kluczowe znaczenie ma na tym gruncie uchwała z 21 czerwca 1972 r. (III PZP 13/72), w której SN jednoznacznie przesądził o dopuszczalności zawierania umów przedwstępnych o pracę⁸. Co więcej, zmieniające się realia gospodarki rynkowej przyczyniają się do stałego wzrostu zainteresowania tą instytucją prawną⁹. Z racji tego, że przepisy prawa

⁴ G. Karaszewski, *Komentarz do art. 389 k.c.*, Lex; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 18 marca 2010 r., I ACa 39/10, Lex nr 1120368.

⁵ Ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2003 r. poz. 408.

⁶ P. Zakrzewski, *Komentarz do art. 389 k.c.*, w: *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2018, Lex; M. Szablowska-Juckiewicz, *Umowa przedwstępna o pracę*, w: *System prawa pracy. Tom II. Indywidualne prawo pracy. Część ogólna*, red. K.W. Baran, Warszawa 2017, s. 197 i przywołana tam literatura.

⁷ Wyrok SA w Szczecinie z dnia 20 marca 2019 r., I AGa 211/18, Lex nr 2668110.

⁸ Zob. też postanowienie SN z 13 maja 1974 r., I PZ 23/77, Lex 13497.

⁹ J.Chaciński, *Zastosowanie przepisów Kodeksu cywilnego o umowie przedwstępnej w stosunkach pracy*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2011, nr 12, s. 10.

pracy nie normują kwestii zawierania umów przedwstępnych, upatruje się w tym zakresie stanu nieunormowania, który uprawniałby z kolei do posiłkowego zastosowania odnośnych przepisów Kodeksu cywilnego (art. 389 k.c. w zw. z art. 300 Ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy, dalej: k.p.)¹⁰. Strony mogą zobowiązać się w ramach umowy przedwstępnej do zawarcia w przyszłości jednego z rodzajów umowy o pracę określonych w treści art. 25 k.p., tj. umowy o pracę na okres próbny, na czas określony bądź na czas nieokreślony. Zawarcie umowy przedwstępnej nie będzie jednak już możliwe na gruncie pozaumownych stosunków pracy (mianowanie, powołanie, wybór). Takie stanowisko prezentuje większość przedstawicieli nauki prawa pracy oraz judykatura, choć wyrażane są w tym zakresie także zapatrywania przeciwne¹¹.

2. Treść umowy przedwstępnej o pracę

Treść umowy przedwstępnej determinowana jest brzmieniem art. 389 k.c. Poza elementami wskazanymi w tym przepisie strony umowy przedwstępnej mogą w ramach swobody kontraktowej (art. 353¹ k.c.) dokonywać także innych, dodatkowych ustaleń

¹⁰ Dz.U. z 2020 r. poz. 1320 ze zm. Tak m.in. M. Gersdorf-Giaro, *Umowa przedwstępna w prawie pracy*, „Państwo i Prawo” 1979, nr 11, s. 79 i n.; T. Zieliński, G. Goździewicz, *Komentarz do art. 25 k.p.*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, red. L. Florek, Warszawa 2017, Lex; J. Chaciński, *Zastosowanie przepisów*, s. 5; R. Sadlik, *Umowa przedwstępna poprzedzająca zawarcie umowy o pracę*, „Monitor Prawa Pracy” 2008, nr 5, Legalis; B. Bury, *Znaczenie umów przedwstępnych w stosunkach pracy i zakres swobody kontraktowania stron przy ich zawieraniu*, „Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej” 2018, nr 2, s. 185 i n.; A. Sobota, *Umowa przedwstępna w stosunkach pracy*, „Monitor Prawa Pracy” 2016, nr 1, s. 14.

¹¹ R. Sadlik, *Umowa przedwstępna*, Legalis; J. Chaciński, *Zastosowanie przepisów*, s. 5–6; B. Bury, *Znaczenie umów*, s. 189; zob. też uchwała SN z dnia 4 maja 1979 r., I PZP 5/79, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1980, nr 2, poz. 20, przeciwnie: H. Szewczyk, *Umowa przedwstępna w polskim prawie pracy*, „Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej” 2001, nr 14, s. 43.

(kształtujących zachowanie stron w okresie poprzedzającym zawarcie umowy), które nie przesądzają jednak o bycie bądź skuteczności umowy przedwstępnej i które – mimo ich związku z tą umową – powinny być traktowane jako odrębne porozumienia¹². Umowa przedwstępna powinna natomiast określać przede wszystkim zobowiązanie do złożenia w przyszłości oświadczenia woli o określonej treści. Z art. 390 § 1 k.c. wynika, że zobowiązanie to może mieć charakter dwustronny albo jednostronny. W nauce prawa cywilnego oraz w judykaturze zwraca się przy tym uwagę na to, że umowa przedwstępna dwustronnie zobowiązująca nie jest umową wzajemną i nie należy rozpatrywać jej w ramach ekwiwalentności świadczeń¹³. Przedstawiciele doktryny prawa pracy nie są jednak zgodni co do tego, czy w ramach umowy przedwstępnej możliwe jest zobowiązanie się do zawarcia umowy o pracę tylko przez jedną ze stron tej umowy, czy też zobowiązanie do zawarcia w przyszłości umowy o pracę może mieć wyłącznie dwustronny charakter¹⁴.

Poza zobowiązaniem do złożenia w przyszłości oświadczenia woli o określonej treści umowa przedwstępna powinna określać również istotne postanowienia umowy przyrzeczonej. Niespełnienie powyższego wymogu skutkuje nieważnością umowy przedwstępnej¹⁵. W wyroku z dnia 6 lutego 2018 r. (IV CSK 72/17) SN stwierdził, że warunek ten można uznać za spełniony także wtedy, gdy w umowie przedwstępnej określono podstawy pozwalające na ustalenie istotnych postanowień umowy przyrzeczonej, nie później jednak niż w chwili, w której zobowiązanie do zawarcia umowy przyrzeczonej stało się wymagalne¹⁶. Przymiot istotnych postanowień umownych w świetle art. 389 k.c. mają elementy określane mianem *essentia-*

¹² Wyrok SN z dnia 22 maja 2019 r., IV CSK 109/18, Lex nr 2671547; wyrok SN z dnia 15 listopada 2016 r., III CNP 9/16, Lex nr 2159089.

¹³ Zob. np. wyrok SA w Poznaniu z dnia 19 listopada 2019 r., I AGa 76/19, Lex nr 2764077.

¹⁴ Szerzej w tym przedmiocie: W. Frankowska, *Z problematyki treści umowy przedwstępnej o pracę*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2015, nr 2, s. 231; B. Bury, *Znaczenie umów*, s. 190–191 i cytowana tam literatura.

¹⁵ Zob. wyrok SN z dnia 8 lutego 2007 r., I CSK 420/06, Lex nr 274239.

¹⁶ Wyrok SN z dnia 6 lutego 2018 r., IV CSK 72/17, Lex nr 2510949.

lia negotii umowy przyrzeczonej, tj. minimum jej treści, elementy przedmiotowo istotne (a w przypadku umów nienazwanych elementy konieczne) warunkujące jej skuteczność, bez których stosunek prawny nie mógłby powstać¹⁷. Treść umowy o pracę została uregulowana w art. 29 § 1 k.p. Zgodnie z jego brzmieniem umowa o pracę powinna określać: strony umowy, rodzaj umowy, datę jej zawarcia oraz warunki pracy i płacy. W ramach tych ostatnich ustawodawca wyróżnił w szczególności: rodzaj pracy, miejsce wykonywania pracy, wynagrodzenie za pracę, wymiar czasu pracy oraz termin rozpoczęcia pracy. Przedstawiciele doktryny prawa pracy nie są jednak zgodni co do tego, które z elementów treści umowy o pracę wyrażonych w art. 29 § 1 k.p. powinny być traktowane jako istotne postanowienia umowne, warunkujące skuteczność umowy o pracę, a przy tym determinujące także ważność umowy przedwstępnej. Jak przekonuje bowiem SA w Łodzi w wyroku z dnia 19 października 2011 r. (III SA/Łd 805/11), nieokreślenie w umowie o pracę wszystkich elementów wskazanych w art. 29 § 1 k.p. nie skutkuje nieważnością tej umowy i nie oznacza, że na podstawie takiej „ułamnej” umowy o pracę stosunek pracy nie może powstać¹⁸. Stąd nie wszystkie z elementów treści umowy o pracę wyrażonych w art. 29 § 1 k.p. mają przymiot *essentialia negotii*, a tym samym nie wszystkie będą musiały znaleźć się też w treści umowy przedwstępnej o pracę. Pomocne w tym zakresie są ustalenia dokonane przez Monikę Tomaszewską: o tym, które z postanowień umowy mają przymiot przedmiotowo istotnych, decyduje charakter stosunku prawnego, nawiązywanego na jej podstawie¹⁹. W przypadku umowy o pracę będą to: rodzaj pracy, wynagrodzenie za pracę oraz

¹⁷ M. Gutowski, *Konwersja umowy stanowczej w przedwstępną wobec zmian kodeksu cywilnego*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 11, s. 52 i n.; wyrok SN z dnia 17 grudnia 1997 r., I CKN 286/97, Lex nr 1226935; wyrok SN z dnia 30 marca 2011 r., III CSK 171/10, Lex nr 1129118.

¹⁸ Wyrok SA w Łodzi z dnia 19 października 2011 r., III SA/Łd 805/11, Lex nr 1088097.

¹⁹ M. Tomaszewska, *Komentarz do art. 29 k.p.*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, red. K.W. Baran, Warszawa 2020, Lex; podobnie: M. Gersdorf, *Komentarz do art. 29 k.p.*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, red. M. Gersdorf, M. Rączkowski, K. Rączka, Warszawa 2014, Lex.

miejsce pracy, dlatego że to właśnie te elementy znalazły się zarówno w treści art. 29 § 1 k.p., jak i art. 22 § k.p., określającego cechy stosunku pracy²⁰. W podobnym tonie wypowiedział się SN w wyroku z dnia 10 września 1997 r. (I PKN 243/97), za istotne postanowienia umowy o pracę w świetle art. 389 k.c. uznając rodzaj pracy, wynagrodzenie za pracę oraz termin rozpoczęcia pracy (w ówczesnym stanie prawnym sprzed nowelizacji Kodeksu cywilnego w 2003 r. termin był jednym z elementów koniecznych umowy przedwstępnej)²¹. Niekiedy wśród *essentialia negotii* terminowych umów o pracę wskazuje się jeszcze rodzaj umowy²². Jednak zgodnie z ukształtowaną w tym zakresie linią orzecniczą SN przyjmuje się, że nieoznaczenie w umowie o pracę jej rodzaju nie skutkuje nieważnością umowy o pracę, lecz umowę tę należy uznać za zawartą na czas nieokreślony²³.

3. Konsekwencje prawne uchylenia się od zawarcia umowy o pracę

Przepisy Kodeksu cywilnego przewidują także regulacje prawne na wypadek, gdyby strona zobowiązana do zawarcia umowy przyrzeczonej uchyliła się od jej zawarcia. Przez uchylenie się od zawarcia umowy przyrzeczonej należy z kolei rozumieć brak współdziałania niezbędnego do jej zawarcia, a więc sytuacje, w których strona bezpodstawnie odmawia złożenia oświadczenia woli o określonej treści czy też dopuszcza się zaniechań uniemożliwiających zawarcie umowy przyrzeczonej (świadomie, w sposób zamierzony bądź co najmniej godzi się z takim skutkiem)²⁴. Druga strona może

²⁰ M. Tomaszewska, *Komentarz do art. 29 k.p.*, Lex.

²¹ Wyrok SN z dnia 10 września 1997 r., I PKN 243/97, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy” 1998, nr 12, poz. 357.

²² Tak: G. Goździewicz, T. Zieliński, *Komentarz do art. 29 k.p.*, w: *Kodeks pracy*.

²³ Uchwała SN z dnia 10 września 1976 r., I PZP 48/76, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 1977, nr 4, poz. 65.

²⁴ Wyrok SN z dnia 22 maja 2019 r., IV CSK 109/18, Lex nr 2671547; wyrok SA w Warszawie z dnia 7 lutego 2014 r., VI ACa 1059/13, Lex nr 1624058.

wówczas żądać naprawienia szkody, jakiej doznała, licząc na to, że umowa przyrzeczona zostanie zawarta (tzw. skutek słabszy; art. 390 § 1 k.c.). Przyjmuje się, że do naprawienia szkody dochodzi wówczas w granicach ujemnego interesu umownego strony²⁵. Jeśli jednak umowa przedwstępna spełnia wymagania, od których zależy ważność umowy przyrzeczonej (zwłaszcza co do formy), strona zyskuje uprawnienie do żądania jej zawarcia (tzw. skutek silniejszy; art. 390 § 2 k.c.). Nie oznacza to jednak, że do ważności umowy przedwstępnej konieczne jest zachowanie określonej formy szczególnej. Może ona zostać zawarta w dowolnej formie²⁶. Jednak strona uprawniona będzie mogła żądać zawarcia umowy przyrzeczonej tylko wówczas, gdy umowa przedwstępna czyni zadość wymaganiom ważności umowy przyrzeczonej²⁷. Roszczeń określonych w art. 390 § 1 i 2 k.c. nie można dochodzić jednocześnie, a wybór w tym zakresie należy do uprawnionego²⁸.

Roszczenia z tytułu uchylenia się od zawarcia umowy przyrzeczonej zostają jednak objęte pewnymi ograniczeniami, gdy przedmiotem umowy przedwstępnej jest zobowiązanie do zawarcia w przyszłości umowy o pracę. W uchwale z dnia 21 czerwca 1972 r. (III PZP 13/72) SN stwierdził, że w sytuacji, w której zakład pracy odmawia zawarcia przyrzeczonej umowy o pracę, poszkodowanemu przysługuje roszczenie o odszkodowanie, limitowane jednak do wysokości odpowiadającej kwocie trzymiesięcznego wynagrodzenia za pracę na stanowisku objętym umową przedwstępna²⁹. Podejście to jest jednak krytykowane w doktrynie prawa pracy³⁰. Również w nowszym

²⁵ Wyrok SA w Krakowie z dnia 1 grudnia 2017 r., I ACa 727/17, Lex nr 2507801; wyrok SA w Łodzi z dnia 18 lutego 2013 r., I ACa 1206/12, Lex nr 1289505.

²⁶ D. Dulęba, *Skutki niezachowania formy umowy przedwstępnej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 8, s. 52.

²⁷ Wyrok SA w Krakowie z dnia 19 maja 2015 r., I ACa 1717/14, Lex nr 1747514.

²⁸ A. Rzetecka-Gil, *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania – część ogólna*, Lex 2011.

²⁹ Uchwała SN z dnia 22 kwietnia 1977 r., I PZP 5/77, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 1977, nr 10, poz. 180.

³⁰ Zob. np. D. Klucz, *Odpowiedzialność pracodawcy za szkody wyrządzone*

orzecznictwie SN dostrzegalna jest tendencja do ostrożniejszego ujmowania powyższej kwestii, zwłaszcza w świetle nowych realiów społeczno-ekonomicznych. Przyjmuje się, że strona poszkodowana wskutek uchylecia się od zawarcia umowy o pracę może żądać naprawienia szkody, jaką poniosła, licząc na jej zawarcie. Szkada ta obejmuje zarówno straty rzeczywiste (*damnum emergens*), jak i utracone korzyści (*lucrum cessans*), jednak nadal w granicach ujemnego interesu umownego, np. w postaci utraconego wynagrodzenia uzyskiwanego ze stosunku pracy, który rozwiązała, licząc na zawarcie umowy przyrzeczonej (a nie wynagrodzenia, które otrzymywałyby zgodnie z ustaleniami poczynionymi na gruncie umowy przyrzeczonej)³¹. Natomiast zdaniem większości przedstawicieli doktryny prawa pracy z roszczeniem silniejszym, czyli z żądaniem o zawarcie umowy o pracę, może wystąpić jedynie przyszły pracownik³². Podkreśla się, że przyjęcie odmiennego stanowiska, tj. dopuszczenie możliwości żądania zawarcia umowy o pracę przez przyszłego pracodawcę, stanowiłoby naruszenie zasady wolności pracy³³. Co więcej, jak wskazuje SN w wyroku z dnia 3 października 1979 r. (I PRN 128/79), pracownik może wystąpić z żądaniem zawarcia umowy przyrzeczonej również w sytuacji, w której co prawda zawarł z nim umowę o pracę, jednak jej warunki istotnie odbiegają od dokonanych w ramach umowy przedwstępnej ustaleń co do rodzaju pracy oraz wysokości wynagrodzenia za pracę³⁴.

pracownikom. Część 2 – odpowiedzialność cywilna, „Monitor Prawa Pracy” 2005, nr 4, Legalis; A. Kurzych, *Odszkodowanie z tytułu niewykonania pracowniczej umowy przedwstępnej*, „Monitor Prawa Pracy” 2010, nr 3, Legalis.

³¹ Wyrok SN z dnia 17 lipca 2009 r., I PK 26/09, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy” 2011, nr 5–6, poz. 73.

³² Zob. M. Szablowska-Juckiewicz, *Umowa przedwstępna*, s. 205 i cytowana tam literatura.

³³ M. Mędrala, *Umowa przedwstępna o pracę. Wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, „Radca Prawny” 2009, nr 1, s. 52.

³⁴ Wyrok SN z dnia 3 października 1979 r., I PRN 128/79, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 1980, nr 1–2, poz. 39.

4. Odpowiednie stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego o umowie przedwstępnej?

Jak już wskazywano, jako podstawę prawną do stosowania przepisów Kodeksu cywilnego o umowie przedwstępnej na gruncie umowy o pracę wskazuje się w nauce prawa pracy oraz w orzecznictwie art. 300 k.p. (a wcześniej również art. XII § 3 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks cywilny)³⁵. Przepis art. 300 k.p. czyni z przepisów Kodeksu cywilnego posiłkowe źródło regulacji dla stosunku pracy w sprawach nieunormowanych w przepisach prawa pracy, będąc jednocześnie wyrazem normatywnych i genetycznych więzi pomiędzy prawem pracy i prawem cywilnym³⁶. Przepisy Kodeksu cywilnego stosuje się wówczas odpowiednio, jeśli nie są one sprzeczne z zasadami prawa pracy. Umieszczanie umowy przedwstępnej o pracę w obrębie normowania art. 300 k.p. uzasadniane jest celowością dokonywania w tym zakresie wykładni rozszerzającej³⁷.

Treść art. 300 k.p. budzi liczne wątpliwości i trudności interpretacyjne, dlatego każdy przypadek stosowania przepisów Kodeksu cywilnego na tej podstawie należy dokładnie przeanalizować. Pierwszą przesłanką ich posiłkowego stosowania na gruncie stosunku pracy jest stan nieunormowania sprawy w przepisach prawa pracy. Przyjmuje się, że chodzi w tym przypadku o sytuacje, w których nie istnieje przepis prawa pracy, który normowałby daną kwestię bezpośrednio, jak i taki, który odnosiłby się do spraw podobnych, co umożliwiłoby z kolei jego zastosowanie w oparciu o *analogię*

³⁵ Dz.U. z 1964 r., Nr 16 poz. 94.

³⁶ K. Roszewska, *Związki genetyczne i normatywne prawa pracy z prawem cywilnym*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2008, nr 1, s. 234.

³⁷ K.W. Baran, *Kodeks cywilny jako subsydiarne źródło regulacji stosunku pracy*, w: *System prawa pracy. Tom I. Część ogólna*, red. K.W. Baran, Warszawa 2017, Lex.

*legis*³⁸. Ponadto przepisy Kodeksu cywilnego mogą być posiłkowo stosowane, gdy określona sprawa nie została w ogóle unormowana w przepisach prawa pracy, jak również w sytuacji jej fragmentarycznego uregulowania (w ramach wnioskovania *a maiori ad minus*), a art. 300 k.p. nie powinien być w tym zakresie interpretowany zawężająco³⁹. *A contrario*, całościowe unormowanie sprawy w przepisach prawa pracy oraz objęcie jej tzw. regulacją negatywną uniemożliwia posiłkowe zastosowanie przepisów Kodeksu cywilnego na tym gruncie⁴⁰.

W teorii prawa, doktrynie prawa pracy oraz w orzecznictwie niemal powszechnie przyjmuje się, że odpowiednie stosowanie przepisów polega na: stosowaniu przepisów prawnych „wprost”, stosowaniu przepisów z odpowiednimi modyfikacjami w obrębie ich dyspozycji bądź na odmowie zastosowania przepisu⁴¹. Konieczność modyfikacji norm prawnych na gruncie art. 300 k.p. uzasadnia się często różnicami zachodzącymi pomiędzy stosunkiem pracy a stosunkiem cywilnoprawnym⁴². Miernikiem zmian w obrębie przepisów

³⁸ Uchwała SN 7 sędziów z dnia 19 stycznia 2011 r., I PZP 5/10, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy” 2011, nr 15–16, poz. 199 i cytowana tam literatura.

³⁹ J. Jaskulska, „Stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego na gruncie prawa pracy”, maszynopis rozprawy doktorskiej obronionej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w 2019 r., s. 117.

⁴⁰ Ibidem, s. 119.

⁴¹ Zob. np. J. Nowacki, „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, „Państwo i Prawo” 1964, z. 3, s. 370 i n.; B. Bury, *Odpowiednie stosowanie w prawie pracy wybranych przepisów księgi III Kodeksu cywilnego*, „Monitor Prawa Pracy” 2007, nr 5, s. 232; K. Roszewska, *Klauzula niesprzeczności przepisów kodeksu cywilnego z zasadami prawa pracy w odestaniu z art. 300 k.p.*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 6, s. 24 i n.; uchwała SN z dnia 3 kwietnia 1992 r., I PZP 19/92, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna” 1992, nr 9, poz. 166, przeciwnie: L. Kaczyński, *Relacja między podstawowymi zasadami prawa a zasadami prawa pracy w porozumieniu art. 300 k.p. według koncepcji Profesora Czestawa Jackowiaka*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2000, t. VI, s. 13

⁴² Tak np. E. Maniewska, w: K. Jaśkowski, E. Maniewska, *Kodeks pracy. Komentarz. Ustawy towarzyszące z orzecznictwem. Europejskie prawo pracy z orzecznictwem. Tom I*, Warszawa 2016, s. 1145–1146.

Kodeksu cywilnego są również zasady prawa pracy⁴³. Upatrywanie we wspomnianej klauzuli uzasadnienia dla modyfikacji dyspozycji norm prawnych budzi jednak poważne wątpliwości, jeśli wziąć pod uwagę zasadę podziału władzy oraz cel funkcjonowania przepisów odsyłających w obrocie prawnym. Jak podnosi Jan Piątkowski, pomiędzy treścią wyrażoną w przepisie prawnym a znaczeniem nadanym mu w procesach jego wykładni i stosowania musi zachodzić stosunek wynikania⁴⁴. Tymczasem norma zmodyfikowana na użytek konkretnej sprawy w toku jej odpowiedniego zastosowania przybiera postać wypowiedzi normatywnej, naruszając wyrażony w Konstytucji RP podział władz oraz istotę przepisów odsyłających, co w konsekwencji może prowadzić do sytuacji, w których określona instytucja prawna będzie funkcjonować w obrocie prawnym w wielu różnych formach⁴⁵.

Należy również pamiętać, że art. 300 k.p. jest przepisem o charakterze odsyłającym, stosowanym w celach m.in. skrócenia rozmiarów tekstów prawnych, uniknięcia w ich ramach zbędnych powtórzeń, a także zachowania spójności systemu prawnego⁴⁶. Stanowi wyjątkowy sposób regulacji i jako taki nie powinien być

⁴³ G. Bieniek, *Prawo pracy, a prawo cywilne (III)*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1986, nr 10–11, s. 32–33; K. Roszewska, *Skutki sprzeczności przepisów kodeksu cywilnego z zasadami prawa pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2005, nr 2, s. 21.

⁴⁴ J. Piątkowski, w: *Zbiorowe prawo pracy. Komentarz*, red. K.W. Baran, Warszawa 2016, s. 301.

⁴⁵ Szerzej w tym przedmiocie: J. Piątkowski, *Limitations to interpretation of the law and the principle of tripartition of powers in Poland (in the context of the reference clause of Article 300 of the Labour Code)*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2019, Vol. 23, s. 221 i n.; idem, *Klauzula odpowiedniego stosowania Kodeksu cywilnego do stosunków pracy. Dylematy i zagrożenia*, w: *Prawo pracy. Między gospodarką a ochroną pracy. Księga jubileuszowa Profesora Ludwika Florka*, red. M. Latos-Miłkowska, Ł. Pisarczyk, Warszawa 2016, s. 320 i n.; J. Jaskulska, *Stosowanie przepisów*, s. 171 i n.; eadem, *Klauzula odpowiedniego stosowania przepisów na gruncie art. 300 k.p. a modyfikacja dyspozycji przepisów kodeksu cywilnego*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2017, t. XX, s. 167 i n.

⁴⁶ M. Hauser, *Odpowiednie stosowanie przepisów prawa – uwagi porządkujące*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2005, t. LXV, s. 156; § 156 zasad techniki prawodawczej.

przedmiotem wykładni rozszerzającej⁴⁷. Przeciwno rozszerzaniu znaczenia użytych w jego ramach pojęć (przede wszystkim pojęcia stosunku pracy) przemawia także dyrektywa konsekwencji terminologicznej, czy inaczej zakazu wykładni homonimicznej. Tym samym terminom nie powinno się nadawać różnych znaczeń w systemie prawnym, tym bardziej w obrębie jednego aktu prawnego⁴⁸. Wszelkie odstępstwa od tej reguły powinny być natomiast wyraźnie zaznaczone przez ustawodawcę. Słuszne wydaje się zatem stanowisko WSA, że zakazane jest interpretowanie określonego pojęcia w taki sposób, by miało dwa znaczenia w jednej ustawie⁴⁹.

Już powyższe względy, zwłaszcza zagrożenia płynące z niemal powszechnego przyzwolenia na modyfikację norm prawnych w ramach ich odpowiedniego stosowania czy zastrzeżenia co do dopuszczalności dokonywania wykładni rozszerzającej art. 300 k.p., nakazują uważniej przyjrzeć się wykorzystywaniu na tej podstawie przepisów Kodeksu cywilnego o umowie przedwstępnej, mimo istniejącej w tym obszarze jednolitości poglądów przedstawicieli doktryny prawa pracy oraz judykatury. Tym bardziej że problem ten budzi poważne wątpliwości, jeśli wziąć pod uwagę brzmienie art. 300 k.p., zgodnie z którym przepisy Kodeksu cywilnego znajdują posiłkowe zastosowanie w nieunormowanych przepisami prawa pracy sprawach wynikłych wyłącznie ze stosunku pracy. Problem jednak w tym, że zawarcie umowy przedwstępnej nie skutkuje jeszcze powstaniem stosunku pracy. Co więcej, do nawiązania stosunku pracy w przyszłości może w ogóle nie dojść. Umowa przedwstępna rodzi zatem stosunek prawny osadzony w reżimie prawa cywilnego. Strony umowy przedwstępnej nie zyskują statusu pracownika i pracodawcy, lecz są podmiotami prawa cywilnego⁵⁰. Również roszczenia z umowy przedwstępnej, której przedmiotem było zawarcie umowy o pracę, nie są roszczeniami ze stosunku pracy. Jak podkreślił SN w wyroku z dnia 17 lipca 2009 r. (I PK 26/09), nie stosuje się do

⁴⁷ J. Jaskulska, *Stosowanie przepisów*, s. 67–68.

⁴⁸ L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2006, s. 104 i n.

⁴⁹ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 25 stycznia 2013 r., III SA/Wa 2106/12, Lex nr 1300860.

⁵⁰ J. Jaskulska, *Stosowanie przepisów*, s. 77.

nich art. 291 § 1 k.p., statuującego o przedawnieniu roszczeń ze stosunku pracy. Z tego względu roszczenia te ulegają przedawnieniu w terminie oznaczonym w art. 390 ust. 3 k.p., tj. z upływem roku od dnia, w którym umowa przyrzeczona miała być zawarta⁵¹. Z całą stanowczością należy więc stwierdzić, że umowa przedwstępna jest instytucją prawa cywilnego i jako taka kreuje wyłącznie stosunek cywilnoprawny. Nie można zatem stosować jej w oparciu o art. 300 k.p., bo ten może być wykorzystywany tylko w ramach nieunormowania występującego na gruncie stosunku pracy, w konsekwencji czego niespełniony pozostaje zasadniczy warunek wynikający z treści tego przepisu.

Tymczasem umieszczanie w obszarze normowania art. 300 k.p. umów przedwstępnych prowadzi do absurdalnych wniosków. Skoro bowiem art. 300 k.p. odnosi się do spraw wynikłych wyłącznie ze stosunku pracy, to umieszczanie w jego obrębie umowy przedwstępnej nakazywałoby przyjąć, że umowa ta również kreuje pewien stosunek pracy. Umowa przedwstępna, choć jest to niedopuszczalne, byłaby instytucją prawną zdolną do tworzenia dwóch rodzajów stosunków prawnych: stosunku cywilnoprawnego i jednocześnie stosunku pracy. To z kolei generuje kolejny nienaturalny problem, dotyczący roli, jaką odgrywałyby wówczas przepisy Kodeksu cywilnego, w których instytucja umowy przedwstępnej jest przecież osadzona. Co więcej, oznaczałoby to, że również art. 300 k.p. przewiduje istnienie dwóch rodzajów stosunku pracy, w tym kategorii przyszłego stosunku pracy, dla którego podstawą byłaby właśnie umowa przedwstępna. Implikuje to dalsze nielogiczne konsekwencje, że rozszerzeniu musiałby ulec także katalog umów o pracę (jako podstaw nawiązania stosunku pracy) poprzez dodanie do niego nowego rodzaju umowy, generującej ten przyszły stosunek pracy (co może dziwić tym bardziej, że umowa przedwstępna nie zawsze przecież skutkuje zawarciem umowy o pracę i nawiązaniem już tego właściwego stosunku pracy). Rodzi się pytanie, w jaki sposób rozwiązywać stosunek pracy powstały na bazie umowy przedwstęp-

⁵¹ Wyrok SN z dnia 17 lipca 2009 r., I PK 26/09, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Pracy” 2011, nr 5–6, poz. 73.

nej. Czy rozwiązuje się przez sam fakt niezawarcia umowy o pracę czy też należy używać w tym zakresie regulacji Kodeksu pracy o rozwiązywaniu umów o pracę, by nie wspomnieć już o pozostałych przepisach Kodeksu pracy, w tym np. o odpowiedzialności materialnej pracownika czy o urlopach? Powyższe rozważania prowadzą do oczywistego wniosku, że art. 300 k.p. nie może stanowić podstawy prawnej do stosowania przepisów Kodeksu cywilnego o umowie przedwstępnej, nawet jeśli zobowiązywałaby ona do zawarcia w przyszłości umowy o pracę.

Nie oznacza to jednak, że zawieranie umów przedwstępnych, których przedmiotem byłoby zobowiązanie do zawarcia w przyszłości umowy o pracę, jest niedopuszczalne. Brak bowiem przesłanek, by twierdzić, że strony nie mogą związać się umową przedwstępną o takiej właśnie treści. W obrocie prawnym nie ma żadnego przepisu prawnego, który formułowałby podobne wyłączenie. Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu, zakres normowania art. 389 k.c. jest szeroki i obejmuje każdy rodzaj umowy cywilnoprawnej, a w drodze analogii także inne rodzaje umów⁵². Z powyższych względów przepisy Kodeksu cywilnego o umowie przedwstępnej, w której strony zobowiązują się do zawarcia umowy o pracę, powinny być stosowane bezpośrednio, a nie za pośrednictwem art. 300 k.p.⁵³ Tym bardziej że poza absurdalnymi konsekwencjami umieszczenia umowy przedwstępnej w obszarze art. 300 k.p. ocena przepisów Kodeksu cywilnego o umowie przedwstępnej pod kątem przesłanek wskazanych w art. 300 k.p., a zwłaszcza modyfikacja wyrażonych w nim norm, narusza autonomię ustawodawstwa pracy i prawa cywilnego, zaakcentowaną w art. XII § 1 Przepisów wprowadzających ustawę Kodeks cywilny z 1964 r.⁵⁴ Ponadto modyfikacja roszczeń przyszłego pracodawcy w razie uchylania się przez przyszłego pracownika od zawarcia umowy przyrzeczonej poprzez ich zawężenie wyłącznie do możliwości żądania odszkodowania

⁵² M. Tomaszewska, *Sposób zawarcia umowy a umowa przedwstępna. Glosa do wyroku SN z dnia 14 grudnia 2004 r., II PK 108/04*, „Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa” 2006, nr 1, s. 143.

⁵³ J. Jaskulska, *Stosowanie przepisów*, s. 78.

⁵⁴ *Ibidem*.

(dokonywane w ramach odpowiedniego stosowania przepisów, mimo braku wyraźnego wskazania ustawodawcy w tym zakresie) może zostać odebrana jako ograniczenie jego praw podmiotowych. Tym bardziej że w odniesieniu do możliwości żądania zawarcia umowy przyrzeczonej także przez przyszłego pracodawcę nie zawsze bywa ono oceniane jako naruszające zasadę wolności pracy⁵⁵.

5. Podsumowanie

Nie negując znaczenia i użyteczności instytucji umów przedwstępnych, których przedmiotem miałyby być zobowiązanie do zawarcia w przyszłości umowy o pracę, należy opowiedzieć się przeciwko umieszczeniu tej instytucji w obszarze odniesienia art. 300 k.p. Przepis ten czyni z przepisów Kodeksu cywilnego posiłkowe źródło regulacji wyłącznie w sprawach wynikłych ze stosunku pracy. Umowa przedwstępna jest natomiast instytucją prawa cywilnego, a powstały na jej podstawie stosunek prawny nie jest stosunkiem pracy, lecz stosunkiem cywilnoprawnym. Wobec powyższego przepisy Kodeksu cywilnego powinny być stosowane na tym gruncie bezpośrednio, a nie za pośrednictwem art. 300 k.p. z poszanowaniem autonomii ustawodawstwa pracy i prawa cywilnego. Tym bardziej niedopuszczalna wydaje się modyfikacja przepisów regulujących instytucję umowy przedwstępnej w Kodeksie cywilnym w oparciu o zasady prawa pracy (przykład roszczenia o żądanie zawarcia umowy przyrzeczonej).

Funkcję podobną do umowy przedwstępnej pełni na gruncie prawa pracy art. 29 § 1 ust. 5 k.p., w którym ustawodawca przewidział możliwość oznaczenia w umowie o pracę terminu jej rozpoczęcia⁵⁶. W doktrynie prawa pracy podkreśla się jednak, że celu obu tych instytucji nie należy utożsamiać, zwłaszcza że następ-

⁵⁵ Zob. J. Czerniak-Swędziół, *Kontrowersje dotyczące przedwstępnej umowy o pracę*, „Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej” 2012, t. 19, s. 51 i n.

⁵⁶ W. Muszalski, *Przedwstępna umowa o pracę czy zbędna konstrukcja prawna*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1999, nr 3, s. 38 i n.

stwa niewykonania zobowiązania do zawarcia umowy przyrzeczonej wywołują odmiennie skutki prawne, aniżeli jest to w przypadku zawarcia definitywnej umowy o pracę z oznaczeniem późniejszego terminu rozpoczęcia pracy⁵⁷.

STRESZCZENIE

Umowa przedwstępna o pracę – rozważania
na tle posiłkowego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego
na podstawie art. 300 k.p.

Artykuł poświęcono instytucji umowy przedwstępnej, której przedmiotem jest zobowiązanie do zawarcia w przyszłości umowy o pracę. W tekście omówiono najważniejsze zagadnienia skupione wokół tej problematyki, w szczególności treść umowy przedwstępnej czy konsekwencje prawne uchylecia się od zawarcia umowy przyrzeczonej (umowy przedwstępnej). Szczególną uwagę zwrócono jednak na kwestię podstaw prawnych i ewentualnego stosowania przepisów Kodeksu cywilnego o umowie przedwstępnej na gruncie prawa pracy oraz roli, jaką w tym zakresie odgrywa art. 300 k.p.

Słowa kluczowe: umowa przedwstępna o pracę; umowa o pracę; posiłkowe stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego; stosunek pracy

SUMMARY

Preliminary employment contract – considerations
on the background of the subsidiary application
of the provisions of the Civil Code based on art. 300 k.p.

The subject of this article is the institution of a preliminary contract, the subject of which is the obligation to conclude an employment contract in the future. The article discusses the most important issues around this issue, in particular the content of the preliminary contract or the legal

⁵⁷ A. Piszczek, *Zakres elastyczności stron stosunku pracy w kształtowaniu elementów treści umowy o pracę*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2018, t. CVII, s. 113; B. Bury, *Znaczenie umów*, s. 190.

consequences of avoiding the conclusion of the final contract (preliminary contract). However, special attention was paid to the issue of the legal basis for the application of the provisions of the Civil Code on the preliminary contract under the labor law and the role played by art. 300 k.p. on this ground.

Keywords: preliminary employment agreement; employment agreement; subsidiary application of the provisions of the Civil Code; employment relationship

BIBLIOGRAFIA

- Baran K.W. (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2020, Lex.
- Baran K.W. (red.), *Zbiorowe prawo pracy. Komentarz*, Warszawa 2016.
- Baran K.W., *Kodeks cywilny jako subsydiarne źródło regulacji stosunku pracy*, w: *System prawa pracy. Tom I. Część ogólna*, red. K.W. Baran, Warszawa 2017, Lex.
- Bieniek G., *Prawo pracy a prawo cywilne (II)*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1986, nr 10–11.
- Bury B., *Odpowiednie stosowanie w prawie pracy wybranych przepisów księgi III Kodeksu cywilnego*, „Monitor Prawa Pracy” 2007, nr 5.
- Bury B., *Znaczenie umów przedwstępnych w stosunkach pracy i zakres swobody kontraktowania stron przy ich zawieraniu*, „Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej” 2018, nr 2, <https://doi.org/10.4467/25444654spp.18.012.8608>.
- Chaciński J., *Zastosowanie przepisów Kodeksu cywilnego o umowie przedwstępnej w stosunkach pracy*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny” 2011, nr 12.
- Czerniak-Swędzioł J., *Kontrowersje dotyczące przedwstępnej umowy o pracę*, „Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej” 2012, t. 19.
- Dulęba D., *Skutki niezachowania formy umowy przedwstępnej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2006, nr 8.
- Florek L. (red.), *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2017, Lex.
- Frankowska W., *Z problematyki treści umowy przedwstępnej o pracę*, „Roczniki Administracji i Prawa” 2015, nr 2.
- Fras M., Habdas M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2018, Lex.
- Gersdorf-Giaro M., *Umowa przedwstępna w prawie pracy*, „Państwo i Prawo” 1979, nr 11.
- Gersdorf M., Rączkowski M., Rączka K., *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2014, Lex.

- Gutowski M., *Konwersja umowy stanowczej w przedwstępną wobec zmian kodeksu cywilnego*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 11.
- Hauser M., *Odpowiednie stosowanie przepisów prawa – uwagi porządkujące*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2005, t. LXV.
- Jaskulska J., *Klauzula odpowiedniego stosowania przepisów na gruncie art. 300 k.p. a modyfikacja dyspozycji przepisów kodeksu cywilnego*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2017, Tom XX, <https://doi.org/10.12775/sit.2017.009>.
- Jaskulska J., „Stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego na gruncie prawa pracy”, maszynopis rozprawy doktorskiej obronionej na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w 2019 r.
- Jaśkowski K., Maniewska E., *Kodeks pracy. Komentarz. Ustawy towarzyszące z orzecznictwem. Europejskie prawo pracy z orzecznictwem. Tom I*, Warszawa 2016.
- Kaczyński L., *Relacja między podstawowymi zasadami prawa a zasadami prawa pracy w porozumieniu art. 300 k.p. według koncepcji Profesora Czesława Jackowiaka*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2000, t. VI.
- Klucz D., *Odpowiedzialność pracodawcy za szkody wyrządzone pracownikom. Część 2 – odpowiedzialność cywilna*, „Monitor Prawa Pracy” 2005, nr 4.
- Kurzych A., *Odszkodowanie z tytułu niewykonania pracowniczej umowy przedwstępnej*, „Monitor Prawa Pracy” 2010, nr 3.
- Mędrala M., *Umowa przedwstępna o pracę. Wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, „Radca Prawny” 2009, nr 1.
- Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2006.
- Muszalski W., *Przedwstępna umowa o pracę czy zbędna konstrukcja prawna*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 1999, nr 3.
- Nazaruk P. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2019, Lex.
- Nowacki J., „Odpowiednie” stosowanie przepisów prawa, „Państwo i Prawo” 1964, z. 3.
- Piątkowski J., *Klauzula odpowiedniego stosowania Kodeksu cywilnego do stosunków pracy. Dylematy i zagrożenia*, w: *Prawo pracy. Między gospodarką a ochroną pracy. Księga jubileuszowa Profesora Ludwika Florka*, red. M. Latos-Miłkowska, Ł. Pisarczyk, Warszawa 2016.
- Piątkowski J., *Limitations to interpretation of the law and the principle of tripartition of powers in Poland (in the context of the reference clause of Article 300 of the Labour Code)*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2019, Vol. 23, <https://doi.org/10.12775/sit.2018.036>.
- Piszczyk A., *Zakres elastyczności stron stosunku pracy w kształtowaniu elementów treści umowy o pracę*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2018, t. CVII, <https://doi.org/10.26485/SPE/2018/107/7>.

- Roszevska K., *Klauzula niesprzeczności przepisów kodeksu cywilnego z zasadami prawa pracy w odesłaniu z art. 300 k.p.*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2004, nr 6.
- Roszevska K., *Skutki sprzeczności przepisów kodeksu cywilnego z zasadami prawa pracy*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2005, nr 2.
- Roszevska K., *Związki genetyczne i normatywne prawa pracy z prawem cywilnym*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2008, nr 1, <https://doi.org/10.21697/zp.2008.8.1.11>.
- Rzetecka-Gil A., *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania – część ogólna*, Lex 2011.
- Sadlik R., *Umowa przedwstępna poprzedzająca zawarcie umowy o pracę*, „Monitor Prawa Pracy” 2008, nr 5.
- Sobota A., *Umowa przedwstępna w stosunkach pracy*, „Monitor Prawa Pracy” 2016, nr 1.
- Szablowska-Juckiewicz M., *Umowa przedwstępna o pracę*, w: *System prawa pracy. Tom II. Indywidualne prawo pracy. Część ogólna*, red. K.W. Baran, Warszawa 2017.
- Szewczyk H., *Umowa przedwstępna w polskim prawie pracy*, „Studia z Zakresu Prawa Pracy i Polityki Społecznej” 2001, nr 14.
- Tomaszewska M., *Sposób zawarcia umowy a umowa przedwstępna. Glosa do wyroku SN z dnia 14 grudnia 2004 r., II PK 108/04*, „Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa” 2006, nr 1.

